

ADAM WARZECHA

Uniwersytet Śląski, Katowice

SAMOSPALENIE PIOTRA SZCZĘSNEGO JAK W TRAKCIE SKANDALU ZMIENIAJĄ SIĘ ZNACZENIA?

Słowa kluczowe: Piotr Szczęsny, samospalenie, samobójstwo, public relations, kryzys, dyskurs, Krytyczna Analiza Dyskursu

1. Wprowadzenie. 2. Metodologia. 2.1. Geneza i inspiracje KAD. 2.2. KAD w ujęciu Normana Fairclougha. 2.3. Przedmiot badania. 2.4. Materiał badawczy. 3. Studium przypadku. 4. Kontrowersje. 5. Wnioski

1. WPROWADZENIE

19 października 2017 r. przed Pałacem Kultury i Nauki w Warszawie podpalił się Piotr Szczęsny. W wyniku odniesionych obrażeń zmarł dziesięć dni później. W pozostawionych listach tłumaczył, że akt ten stanowił wyraz sprzeciwu wobec sytuacji w Polsce i polityce rządu Prawa i Sprawiedliwości. Wydarzenie to wywołało gorącą dyskusję m.in. na temat granic protestów politycznych i moralnej oceny samobójstwa. Sprawę tę częściowo analizowałem już wcześniej, w ramach studium przypadku dotyczącego nałożenia nakazu milczenia na ks. Adama Bonieckiego w listopadzie 2017 r.¹ Tekst stawia sobie za cel znalezienie odpowiedzi na pytania: 1) jakie mechanizmy komunikacyjne zostały wówczas uruchomione i 2) jakie strategie dyskursywne ujawniły się w trakcie debaty publicznej wywołanej samospaleniem Piotra Szczęsnego. W badaniu wykorzystano aparat pojęciowy Krytycznej Analizy Dyskursu (KAD)². Artykuł stanowi przykład zastosowania tego podejścia analitycznego do badania złożonych i nieprzejrzyistych zjawisk społecznych.

¹ A. Warzecha, „Nakaz milczenia” dla ks. Adama Bonieckiego. Sytuacje kryzysowe i strategie wyłączenia z dyskursu na styku Kościół – sfera publiczna, *Świat i Słowo* nr 2 (31), 2018 [w druku].

² Szerzej na ten temat zob.: A. Warzecha, *Krytyczna Analiza Dyskursu w public relations (konceptcja badania)*, *Konteksty Kultury* 9 (2012), 189–205; tenże, *Krytyczna Analiza Dyskursu (KAD) w ujęciu Normana Fairclougha. Zarys problematyki*, *Konteksty Kultury* 11 (2014) 2, 164–189.

2. METODOLOGIA

W tej części przedstawione zostaną: 1) geneza i inspiracje KAD, 2) KAD w ujęciu Normana Fairclougha, 3) przedmiot badania oraz 4) analizowany materiał badawczy.

2.1. GENEZA I INSPIRACJE KAD

Krytyczna Analiza Dyskursu – KAD (*Critical Discourse Analysis* – CDA) wyłoniła się pod koniec lat osiemdziesiątych XX w. w toku europejskich studiów nad dyskursem, a bezpośrednim jej prekursorem była „lingwistyka krytyczna”³. Na powstanie tego nurtu wpłynęły dwa kierunki zainteresowania: teoria władzy i ideologia oraz usiłowanie przewyciężenia determinizmu strukturalistycznego⁴. W przypadku pierwszego szczególnie istotne są sformułowania – „porządku dyskursu” i „władzy–wiedzy” Michela Foucault, pojęcie „hegemonii” Antonio Gramsciego, a także koncepcja „ideologicznych aparatów państwa” i „interpelacji” Louisa Althussera⁵. Kategorie te są tutaj o tyle istotne, że rzutowane na elementy dyskursu i wzorce komunikacyjne wyjaśniają relacje między praktyką językową i strukturą społeczną, które stają się podstawowym kontekstem analizowanego dyskursu. Teoretycy KAD przywołują również prace m.in. Michaiła Bachtina, Michaela Hallidaya (lingwistyka systemowo-funkcjonalna, a szczególnie relację między językiem i innymi elementami i aspektami życia społecznego), George’a Lakoffa (koncepcja „metafory pojęciowej”) i Michela Pêcheuxa⁶. Inspiracji do przewyciężenia ograniczeń strukturalistycznego determinizmu KAD poszukuje z kolei w teorii strukturalizacji Antony Giddensa (dynamiczny model relacji między strukturą i procesem)⁷. Teoria ta posłużyła jako teoretyczne tło dla podstawowego twierdzenia KAD, że istnieje analogia między rzeczywistością społeczną (instytucjami, praktykami i zja-

³ J. Blommaert, C. Bulcaen, *Critical Discourse Analysis*, *Annual Review of Anthropology* 29 (2000), 447–466; N. Fairclough, A. Duszak, *Wstęp. Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych*, w: *Krytyczna Analiza Dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008, 9; N. Fairclough, *Critical linguistics/critical discourse analysis*, w: K. Malmkjær, *The Linguistics Encyclopedia. Second Edition*, London–New York 2002, 102–107; R. Wodak, *Critical linguistics and critical discourse analysis*, w: *Handbook of pragmatics: Manual*, ed. by J. Verschueren, J. Östman, Amsterdam 2006.

⁴ J. Blommaert, C. Bulcaen, art.cyt., 451–452.

⁵ M. Foucault, *Archeologia wiedzy*, tłum. A. Siemek, Warszawa 2002; M. Foucault, *Porządek dyskursu*, tłum. M. Kozłowski, Gdańsk 2002; M. Foucault, *Nadzorować i karać: narodziny więzienia*, tłum. T. Komendant, Warszawa 1993; A. Gramsci, *Pisma wybrane*, tłum. B. Sieroszevska, t. 1, Warszawa 1961; L. Althusser, *Ideologie i aparaty ideologiczne państwa*, tłum. J. Gajda, B. Ponikowski, Warszawa 1983.

⁶ N. Fairclough, *Critical Discourse Analysis: The Critical Study of Language*, London 1995, 5; M. Bachtin, *Problemy literatury i estetyki*, tłum. W. Grajewski, Warszawa 1982; tenże, *Estetyka twórczości słownej*, tłum. D. Ulicka, Warszawa 1986; M. Halliday, *Language as a social semiotic*, London 1978; G. Lakoff, M. Johnson, *Metaphors We Live By*, Chicago 1980; M. Pêcheux, *Language, semantics and ideology*, London 1992.

⁷ A. Giddens, *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge, UK 1984.

wiskami społecznymi) a tworzącą ją i towarzyszącą jej semiozą (językami, dyskursami i tekstami). W związku z tym zdarzenia językowo-komunikacyjne mogą kształtować większe procesy i struktury społeczne (i *vice versa*)⁸. Relacje między działaniami semiotycznymi i procesami społecznymi często wyjaśniane są przy użyciu pojęć Pierre'a Bourdieu („przemoc symboliczna”, „habitus” i „pole”) oraz prac Jürgena Habermasa⁹. Stanowią one, wraz z kojarzoną ze szkołą frankfurcką „teorią krytyczną”, jedno ze źródeł krytycznej postawy KAD; drugimi są prace Michela Foucaulta. Teoretycy KAD przejęli od Habermasa tezę, iż język może być wykorzystywany do własnych potrzeb przez grupy władzy, a od Foucaulta przekonanie, że dyskurs obejmuje również elementy niewerbalne, wśród nich także złożone uwarunkowania kontekstowe, a przede wszystkim zaś założenie, że dyskurs, pojmowany jako język w użyciu, stanowi rodzaj działania społecznego. W konsekwencji powzięli przeświadczenie, że „istotę działania społecznego da się wyjaśnić, a nawet ujawnić za pomocą rozmaitych analiz językowych”¹⁰. Wśród głównych przedstawicieli tego nurtu wymienia się przede wszystkim Normana Fairclougha, Ruth Wodak i Teuna A. van Dijka.

Badacze KAD bezpośrednio wyrażają swoje stanowisko społeczne i polityczne, starając się odsłaniać, demistyfikować lub podważać struktury, które uważają za nadużywające władzę i dominujące. Formułowanie teorii odgrywa w tym procesie rolę o tyle, o ile pozwala lepiej rozumieć i skuteczniej krytykować społeczne nierówności, które wynikają z różnego rodzaju różnic między ludźmi, takich jak płeć, pochodzenie etniczne i środowiskowe, przynależność klasowa, religia, język, orientacja seksualna i inne. Cel tej analizy ma nie tylko charakter naukowy, ale też społeczny i polityczny: jest nim zmiana, przemiana społeczna. Przedsięwzięcie tekstologiczne w perspektywie KAD zyskuje więc wymiar polityczny i moralny. Wynika z tego trudność, czy wręcz niemożność rozgraniczenia między wolną od wartościowania techniczną analizą dyskursu a zaangażowaniem w krytykę społeczną, kulturową i polityczną¹¹.

2.2. KAD W UJĘCIU NORMANA FAIRCLOUGHA

W tym tekście korzystam z prac Normana Fairclougha, prekursora i jednego z głównych teoretyków KAD. W obszarze jego zainteresowań pozostają m.in.

⁸ W odróżnieniu od poststrukturalizmu KAD utrzymuje, że dyskurs nie tylko konstrytuje, ale także jest konstrytuowany przez te procesy i struktury. Por. M. Jørgensen, L. Phillips L., *Discourse Analysis as Theory and Method*, London–Thousand Oaks–New Delhi 2002, 65.

⁹ P. Bourdieu, *Language and Symbolic Power*, Cambridge, UK 1991; J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 1: *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, tłum. A. M. Kaniowski, przekład przejrzał M. Siemek, Warszawa 1999; J. Habermas, *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 2: *Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*, tłum. A. M. Kaniowski, przekład przejrzał M. Siemek, Warszawa 2002.

¹⁰ Na temat źródeł podejścia krytycznego KAD zob.: Chilton P., *Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny*, tłum. J. Piotrowski, w: *Krytyczna Analiza Dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008, 62–64.

¹¹ Por. T.A. van Dijk, *Badania nad dyskursem*, w: *Dyskurs jako struktura i proces*, ed. by T.A. van Dijk, tłum. G. Grochowski, Warszawa 2001, 9–44.

ekonomia polityczna nowego kapitalizmu, a w jej ramach – przesunięcia w rządach i rządzeniu (*governance*), a także oddziaływanie na inne dziedziny życia społecznego, w tym także na komunikację społeczną, także hybrydyzacja albo zacieranie granic (co niektórzy teoretycy społeczni wiążą z postmodernizmem), pojęcie rekontekstualizacji (rozwinięte przez Bernsteina w ramach jego socjologii edukacji), teorie globalizacji i mediów oraz mediacji, a również reklama¹². Uznaje się, że jego prace zawierają najbardziej rozwiniętą teorię i metodę badania w dziedzinie komunikacji, kulturze i społeczeństwie reprezentowaną w ramach „ruchu” KAD – czyli w tych obszarach, których dotyczy ten tekst¹³. Ujmując rzecz jeszcze dokładniej, zasadniczo odwołuję się tutaj do wersji KAD z dwóch tekstów Fairclougha: *Analysing discourse: textual analysis for social research* z 2003 r. i *Critical discourse analysis* z 2005 r.¹⁴.

Analizując dyskurs, Fairclough rozpatruje relacje między tekstami, zdarzeniami, praktykami i strukturami społecznymi, uznając – w odróżnieniu m.in. Derridy i jego determinizmu strukturalistycznego – autonomię rzeczywistości społecznej (świata materialnego, uczestników dyskursu), której w związku z tym nie redukuje do dyskursu, a który z kolei pojmuje dialektycznie – jako konstytuujący (rzeczywistość społeczną) i jako konstytuowany (przez tę rzeczywistość)¹⁵. KAD w tym wydaniu ma formę „jakościowej” analizy społecznej, koncentrującej się na wybranych cechach próbek badanego materiału, w której główny nacisk położony jest na analizę gramatyczną i semantyczną¹⁶. Fairclough uważa, że semioza to nieredukowalny składnik wszystkich procesów i poziomów społecznych, dlatego też każdemu z nich można przyporządkować inny wymiar semiotyczny:

- strukturoom społecznym – języki,
- praktykom społecznym – porządki dyskursu,
- zdarzeniom społecznym – teksty¹⁷.

Znajdująca się w centrum tej koncepcji dyskursu „praktyka społeczna” (*social practice*) ma zapewnić oscylację między strukturami i zdarzeniami społecznymi. Uważa on, że praktyki społeczne to bardziej lub mniej ustabilizowane i trwałe formy

¹² Por. N. Fairclough, *Language and Power*, London 1989; tenże, *Analysing discourse: textual analysis for social research*, London 2003, 22; Termin „nowy kapitalizm” (*new capitalism*) nie jest przez Fairclougha odnoszony jedynie do gospodarki. Transformacje w ramach kapitalizmu mają swoje odgałęzienia także w innych dziedzinach życia społecznego, a sam termin „nowy kapitalizm” jako temat badawczy powinien być interpretowany szerzej jako wpływ tych transformacji na politykę, edukację, produkcję artystyczną i inne dziedziny życia społecznego, a więc także i kwestie szeroko pojętej komunikacji społecznej oraz rozprzestrzeniania się public relations. Por. N. Fairclough, *Analysing discourse...*, dz.cyt., 4.

¹³ M. Jørgensen, L. Phillips, dz.cyt., 60.

¹⁴ N. Fairclough, *Analysing discourse...*, dz.cyt.; tegoż, *Critical discourse analysis*, *Marges Linguistiques* 9 (2005), 76–94.

¹⁵ W odróżnieniu od tych podejść w ramach KAD, które zakładają większy stopień ich stabilności. Por. M. Jørgensen, L. Phillips, dz.cyt., 66.

¹⁶ N. Fairclough, *Analysing discourse...*, dz.cyt., 6.

¹⁷ “Social structures: languages || Social practices: orders of discourse || Social events: texts”: N. Fairclough, *Analysing discourse...*, dz.cyt., 24.

aktywności społecznej, które są artykułowane razem w celu konstytuowania rozmaitych społecznych pól, instytucji i organizacji (*social fields, institution and organization*)¹⁸. Od tych kategorii pośredniczących zależy utrzymanie równowagi między strukturami społecznymi i zdarzeniami społecznymi¹⁹. Zawierają one następujące elementy: 1) działalność, 2) relacje społeczne, 3) obiekty i instrumenty, 4) czas i miejsce, 5) podmioty społeczne, z przekonaniem, wiedzą, wartościami etc. i 6) semiozę²⁰. Są one dialektycznie powiązane, tzn. są różne, ale nieodrębne, nieoddzielne, a każdy z nich „uwewnętrznia” pozostałe, nie dając się jednocześnie do nich zredukować. Krytyczna Analiza Dyskursu jest zatem analizą relacji dialektycznych zachodzących między semiozą (włączając w to język, ale też inne jej formy, np. komunikację niewerbalną, język ciała lub obrazy, czy też znaki wizualne) a innymi elementami praktyk społecznych.

Semioza występuje w praktykach społecznych 1) jako część *działania i współdziałania*, np. częścią wykonywanej pracy jest używanie języka, 2) w wytwarzaniu rozmaitych *reprezentacji* tych praktyk, 3) w sposobach bycia i *tożsamościach*. W kategoriach porządku dyskursu odpowiadają temu: 1) *gatunki (genres)*, są to m.in. spotkania, artykuły, komunikaty (spowiedź, msza, informacja prasowa, briefing, zbiórka pieniędzy, kampania promocyjna, pielgrzymka, marsz itp.); 2) „dyskursy” (*discourses*), np. sytuacja osób ubogich i chorych jest reprezentowana w polityce, medycynie i nauce Kościoła; i 3) „style” (*styles*) – np. sposoby bycia menedżerów albo przywódców politycznych i religijnych (np. biskupa, proboszcza, zakonnika).

Należy zaznaczyć, że termin „porządek dyskursu” (*order of discourse*), pochodzący od Michela Foucault, używany jest tutaj w odniesieniu do wymiaru semiotycznego artykułowanych sieci praktyk społecznych (np. domena komunikacji społecznej jest częściowo ustanowiona jako szczególny porządek dyskursu, zatem odnosi się to również do organizacji rządowych, pozarządowych, kościelnych i przedsiębiorstw)²¹. Porządek dyskursu to zatem semiotyczny aspekt sfery społecznej, czyli szczególna artykulacja rozmaitych gatunków, dyskursów i stylów. Termin ten oznacza też społeczne strukturyzowanie semiotycznej różnorodności, czyli proces porządkowania relacji między różnymi sposobami wytwarzania znaczenia – dyskursami, gatunkami i stylami. Jeden z aspektów tego porządkowania jest dominujący – pewne sposoby wytwarzania znaczenia przewodzą w jakimś porządku dyskursu, podczas gdy inne są marginalne, opozycyjne albo alternatywne. W tej wersji KAD analizy relacji społecznych dokonuje się poprzez analizę relacji występujących między aspektami semiotycznymi w ramach poszczególnych porządkach dyskursu, a także między różnymi porządkami dyskursu.

¹⁸ R. Bhaskar, *Scientific Realism and Human Emancipation*, Londyn 1986; P. Bourdieu, L. Wacquant, *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge 1992.

¹⁹ N. Fairclough, *Analysing discourse...*, dz.cyt., 23.

²⁰ „Activities | Social relations | Objects and instruments | Time and place | Social subjects, with beliefs, knowledge, values etc. | Semiosis”: Zob. N. Fairclough, *Critical discourse analysis...*, dz.cyt., 77.

²¹ Por. N. Fairclough, *Analysing discourse...*, dz.cyt., 24.

2.3. PRZEDMIOT BADANIA

W niniejszym artykule analizowaną praktyką społeczną są działania *public relations* Kościoła rzymskokatolickiego w Polsce, a w jej ramach rola języka w jego komunikacji instytucjonalnej.

Public relations rozumiane jest tutaj jako działalność komunikacyjna, polegająca na współwytwarzaniu znaczenia przez organizację i grupy w jej otoczeniu (*cocreational communication activity*)²². Komunikacja służy do uzgodnienia podzielanych znaczeń, interpretacji i celów, ma charakter długookresowy i skupia się na relacjach między organizacjami i ich otoczeniem²³.

Stosowane tutaj podejście interdyscyplinarne zakłada istnienie analogii między rozpowszechnioną w PR sytuacyjną teorią otoczeń (*situational theory of publics*) Jamesa E. Gruniga i podstawowym twierdzeniem KAD, że semioza kształtuje rzeczywistość społeczną (i *vice versa*). Zgodnie z teorią J.E. Gruniga, otoczenia powstają, zmieniają się i znikają w związku z problemami (zagadnieniami, sprawami), które łączą je z organizacjami²⁴. KAD twierdzi natomiast, że istnieje analogia pomiędzy rzeczywistością społeczną (instytucjami, praktykami i zjawiskami społecznymi) a tworzącą ją i towarzyszącą jej semiozą (językami, dyskursami i tekstami). W związku z tym utrzymuje, że zdarzenia językowo-komunikacyjne kształtują większe procesy i struktury społeczne (i *vice versa*)²⁵.

Tak określonej praktyce społecznej odpowiada porządek dyskursu, w którym gatunkami są m.in. różne rodzaje tekstów prasowych i komunikatów dla prasy; dyskursy, co w ramach tej praktyki oznacza różne sformułowania tego, jak takie wypowiedzi powinny być formułowane; oraz style, co oznacza niewerbalną, widoczną semiozę wytwarzaną przez aktorów społecznych biorących udział w analizowanych zmaganiach. Na poziomie zdarzeniowym analizowano poszczególne teksty prasowe (artykuły, felietony, wypowiedzi, listy otwarte, wzmianki itp. wytwarzane przez dziennikarzy i media) i komunikaty prasowe (wytwarzane przez organizacje niedziennikarskie). Materiał badawczy analizowano pod kątem dokonujących się w nim zmian semantycznych.

²² C.H. Botan, M. Taylor, *Public Relations: State of the Field*, Journal of Communication 54 (2004), 651–653.

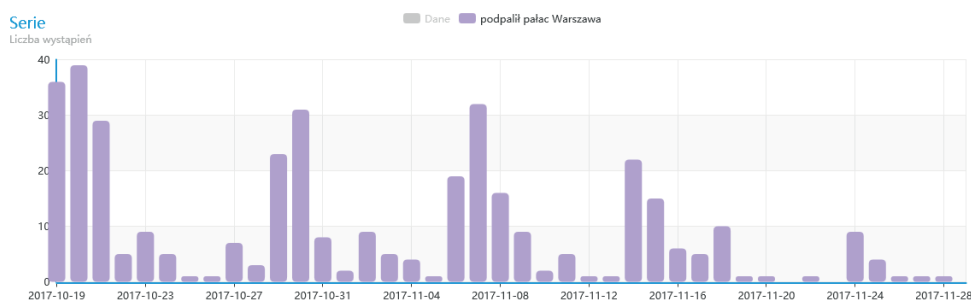
²³ J.E. Grunig, T. Hunt, *Managing Public Relations*, New York 1984; A.E. Cancel, G.T. Cameron, L.M. Sallot, M.A. Mitrook, *It Depends: A Contingency Theory of Accommodation in Public Relations*, Journal of Public Relations Research 9 (1997), 31–63; J.A. Ledingham, *Explicating Relationship Management as a General Theory of Public Relations*, Journal of Public Relations Research 15 (2003), 181–198.

²⁴ J.E. Grunig, T. Hunt, *Managing Public Relations...*, art.cyt., 147n; J.E. Grunig, *Situational theory of publics*, w: *Encyclopedia of public relations*, vol. 2, ed. by R.L. Heath, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington DC 2013, 834–836; L.A. Grunig, *Activism: How It Limits the Effectiveness of Organizations and How Excellent Public Relations Departments Respond*, in: *Excellence in Public Relations and Communication Management*, ed. by J.E. Grunig, Hillsdale, NJ 1992, 508.

²⁵ M. Jørgensen, L. Phillips, dz.cyt., 65.

2.4. MATERIAŁ BADAWCZY

Materiał badawczy stanowił korpus 380 tekstów prasowych wyodrębnionych w wyniku kwerendy w wyszukiwarce frazeo.pl wiadomości opublikowanych w polskich portalach informacyjnych od 19 października do 30 listopada 2017 r. Korpus wyodrębniono przez wyszukiwanie tekstów prasowych zawierających wyrazy, które pojawiały się we wszystkich tekstach prasowych na ten temat „podpalili”, „pałac”, „Warszawa” we wszystkich formach odmiany (frazą: „podpalili pałac Warszawa”)²⁶. Ze względu na to, że w pierwszych przekazach medialnych, dotyczących tego zdarzenia nie wymieniano nazwiska mężczyzny w wyszukiwanej frazie pominięto nazwisko „Szczęsny” i „Piotr S.” Liczbę wystąpień tekstów prasowych wg dat w tak określonym korpusie przedstawia poniższy wykres:



Liczba wystąpień tekstów prasowych wyszukanych w serwisie frazeo.pl dla frazy „podpalili pałac Warszawa” od 19 października do 30 listopada 2017 r. (źródło: frazeo.pl)

Zwiększona liczba wystąpień, czyli tekstów prasowych (wyższe słupki), odpowiada kolejnym zdarzeniom dotyczących badanej sprawy. Pozwoliło to wyodrębnić pięć takich istotnych zdarzeń:

- 1) 19–21 października – podpalenie,
- 2) 29–30 października – śmierć Piotra Szczęsnego,
- 3) 6–8 listopada – marsz pamięci,
- 4) 14–15 listopada – pogrzeb,
- 5) 24 listopada – protesty przeciwko zmianom w sądownictwie.

Materiał badawczy poddano analizie metodą zorientowanego procesuwo studium przypadku (*process-oriented case study*, *process case study*), co oznacza „intensywne badanie pojedynczej sprawy, jego celem jest – przynajmniej w części – rzucenie światła na większą klasę przypadków (populację)”. W jego ramach badane zdarzenia traktuje się jako unikatowe, ale należące do większego procesu²⁷.

²⁶ <http://frazeo.pl/results?q=podpali%C5%82+pa%C5%82ac+Warszawa&r=&l=10&d=true&a=on&f=2017-10-19&t=2017-11-30> [dostęp: 2.11.2018].

²⁷ J. Gerring, *Case Study Research: Principles and Practices*, Cambridge 2007, 20; D.W. Stacks, *Case Study*, w: *Encyclopedia of public relations*, vol. 1, ed. By R.L. Heath, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington DC 2013, 99; tenże, *Primer of public relations research*, New York–London 2011.

W analizie wykorzystano również wybrane elementy koncepcji mechanizmów skandalizacji medialnej Hansa Mathiasa Keplingera²⁸.

3. STUDIUM PRZYPADKU

Piotr Szczęsny, nazywany „Szarym Człowiekiem” (ur. 1963 r.) był chemikiem i szkoleniowcem. 19 października 2017 r. ok. godz. 16²⁰ r. podpalił się przed Pałacem Kultury i Nauki w Warszawie, wyrażając w ten sposób protest przeciwko polityce Prawa i Sprawiedliwości²⁹. Tuż przedtem rozdawał przechodniom dwustronicowy list-ulołkę, w którym postawił PiS-owi 15 zarzutów i wezwał obywateli do protestu³⁰. Dzień później rodzina mężczyzny powierzyła portalowi OKO.press jego list do mediów, w którym m.in. napisał, że od kilku lat choruje na depresję i wyjaśnił podjęcie tak radykalnej formy protestu³¹:

Bo sytuacja jest dramatyczna. Nie chodzi o to, że rząd popełnia mniej czy więcej błędów (każdy rząd to robi) ale, że ten rząd wstrząsa podstawami naszej państwowości i funkcjonowania społeczeństwa. Natomiast większość społeczeństwa śpi, nie zwraca uwagi, co się dzieje i trzeba je z tego snu obudzić.

Do listu dołączono dwa fragmenty: „Tak mało zrobiłem do tej pory dla Ojczyzny” i „Wstydzę się tłumaczyć, że Polska to nie to samo, co polski rząd”³².

W trakcie pobytu w szpitalu posługę duszpasterską pełnił przy umierającym ks. Wojciech Lemański, który odprawił dziewięć mszy świętych w niebezpieczeństwie śmierci i udzielił mu sakramentu namaszczenia chorych, a także wspierał duchowo jego rodzinę. Zgodnie z *Katechizmem Kościoła Katolickiego* jednym ze skutków specjalnej łaski sakramentu namaszczenia chorych jest przebaczenie grzechów. Katechizm mówi o tym w dwóch miejscach: chory „jeśliby popełnił grzechy, będą mu odpuszczone (Jk 5, 15)” (KKK 1520) i „przebaczenie grzechów, jeśli chory nie mógł go otrzymać przez sakrament pokuty” (KKK 1532)³³. Fakt ten, pomimo

²⁸ H.M. Keplinger, *Mechanizmy skandalizacji w mediach*, tłum. A. Kozuch, Kraków 2008.

²⁹ W. Karpieszuk, M. Szaflarski, *Mężczyzna podpalił się pod Pałacem Kultury. Protestował przeciw PiS*, <http://warszawa.wyborcza.pl/warszawa/7,54420,22537580,meczczyna-podpalil-sie-pod-palacem-kultury.html> [dostęp: 1.10.2018].

³⁰ A. Szczęśniak, A. Leszczyński, *Mężczyzna podpalił się przy dźwiękach piosenki „Wolności oddać nie umiem”*. Relacja radnej Pauliny Piechny-Więckiewicz, <https://oko.press/meczczyna-podpalil-przy-dzwiekach-piosenki-wolnosci-oddac-umiem-relacja-pauliny-piechny-wieckiewicz/> [dostęp: 1.10.2018].

³¹ OKO.press, *Mężczyzna, który podpalił się w Warszawie, w liście do mediów: „Większość społeczeństwa śpi. Trzeba ich obudzić. Zapewniam, że nie jest mi łatwo”*, <https://oko.press/meczczyna-ktory-podpalil-sie-warszawie-liscie-mediow-wiekszosc-spoleczenstwa-spi-trzeba-obudzic-zapewniam-ze-mi-latwo/> [dostęp: 1.10.2018].

³² Tamże.

³³ *Katechizm Kościoła Katolickiego*, Poznań 1994 (dalej: KKK); KKK 1520 przywołuje kanon Soboru Trydenckiego, który w kan. 2 sformułował to tak: „Jeśli ktoś twierdzi, że święte namaszczenie chorych nie udziela łaski ani nie odpuszcza grzechów, ani nie przynosi ulgi chorym, lecz już ustało, jak gdyby tylko niegdyś było łaską uzdrowień – n.b.w.” [niech będzie wyłączony ze społeczności wiernych]: *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, S. Głowa, I. Bieda, red., Poznań 1989, 464 i XVI.

kluczowego znaczenia w ocenie przedstawianych tu wydarzeń, podejmowanych zwłaszcza w perspektywie religijnej, nie został jednak w nich należycie wyeksponowany.

Piotr Szczęsny zmarł tuż po przyjęciu sakramentu namaszczenia chorych w niedzielne popołudnie 29 października 2017 r., nie odzyskawszy przytomności³⁴. Pochowano go 14 listopada 2017 r. na Cmentarzu Salwatorskim w Krakowie. Mszę świętą odprawili biskup Tadeusz Pieronek i ks. Adam Boniecki, który wygłosił też homilię, a czytania mszalne odczytał ks. Wojciech Lemański³⁵.

Przedstawione wydarzenia wywołały ożywioną debatę publiczną.

4. KONTROWERSJE

Spory w przestrzeni medialnej dotyczyły m.in. motywów kierujących Piotrem Szczęsnym, jego domniemanej niepoczytalności, granic protestu politycznego. Prawicowe media przedstawiały tragicznie zmarłego jako ofiarę propagandy szerzonej przez opozycję, której zarzucały też gloryfikowanie samobójstwa i wykorzystywanie go w celach politycznych, a przede wszystkim „szerzenie zamętu” ws. moralnej oceny samobójstwa.

Przyjrzyjmy się bliżej ostatniej z wymienionych kwestii, w której kluczową rolę odegrał ks. Adam Boniecki, marianin, i trzy jego wypowiedzi z 3 i 14 listopada. 3 listopada na łamach „Tygodnika Powszechnego” z perspektywy Piotra Szczęsnego poszukiwał odpowiedzi na pytanie: „Co może popchnąć człowieka do takiego kroku? Jaka rozpacz? Jakie poczucie bezsilności?”³⁶. Pod koniec tego tekstu napisał:

Dawno minęły czasy, w których Kościół jednoznacznie potępiał każde odebranie sobie życia. Rozwój wiedzy o człowieku sprawił, że do tragedii samobójstwa Kościół podchodzi dziś z wielką ostrożnością. Nie do nas należy osąd człowieka, zostaje on w rękach Boga. Nie można mówić, że ktoś, kto odebrał sobie życie, został potępiony. „Nie powinno się tracić nadziei dotyczącej wiecznego zbawienia osób, które odebrały sobie życie. Bóg, w sobie wiadomy sposób, może dać im możliwość zbawionego żalu. Kościół modli się za ludzi, którzy odebrali sobie życie” (KKK 2283).

Tego samego dnia „Gazecie Wyborczej” marianin powiedział m.in.³⁷:

Targnięcie się na własne życie świadczy o straszliwym załamaniu. Nawet Kościół, który przez wiele lat, gdy nauka o człowieku nie była jeszcze rozwinięta, dyskryminował samobójców,

³⁴ P. Pacewicz, *Piotr S., Szary Człowiek nie żyje. Cześć jego pamięci!* <https://oko.press/piotr-s-szary-czlowiek-zyje-czesc-pamieci/> [dostęp: 1.10.2018].

³⁵ P. Pacewicz, *Ks. Adam Boniecki: Piotr był jak krzyk, który rozdziera ciszę. Widział ostrzej, wiedział, że musi ostrzec*, <https://oko.press/ks-adam-boniecki-piotr-byl-krzyk-ktory-rozdziera-cisze-widzial-ostrzej-wiedzial-ze-musi-ostrzec/> [dostęp: 1.10.2018].

³⁶ A. Boniecki, *Śmierć Piotra Szczęsnego jest krzykiem*, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/smierc-piotra-s-jest-krzykiem-150715> [dostęp: 1.10.2018]; KKK, nr 2283.

³⁷ S. Skarżyński, *Ksiądz Boniecki: Samospalenie to krzyk straszliwy. A ilu ludzi nie posuwa się aż do tego? Jak bardzo mogą się czuć skopani, zrzębani tym, co robi ten, kto ma władzę?* <http://wyborcza.pl/osiemdziewiec/7,159012,22600793,ksiazd-boniecki-samospalenie-to-krzyk-straszliwy-a-ilu.html> [dostęp: 1.10.2018].

mówiąc choćby, że nie ma dla nich pogrzebu kościelnego, dawno się z tego wycofał. Bo znawcy człowieka powiedzieli, że ktoś, kto dokonuje czynu samobójczego, jest w sytuacji tak krańcowej, że nie można go osądzać tak, jak się osądza człowieka w stanie równowagi. To jest cierpienie nie do wytrzymania. [...]

Mówiąc chłodno, nie ma sytuacji, że można powiedzieć: jedyną twoją adekwatną reakcją jest samospalenie. Ale w przypadku tego człowieka to było jedyne, co mu zostało. W jego subiektywnym rozumieniu, ale to trzeba uszanować. Żeby coś takiego zrobić, trzeba być najgłębiej przekonanym, że już nie ma innego sposobu, żeby obudzić współobywateli.

W związku z tymi wypowiedziami 9 listopada przełożony prowincji udzielił ks. Bonieckiemu upomnienia, stwierdzając m.in., że: „Analiza treści wypowiedzi ks. Bonieckiego i reakcji na nie, pokazują, że stają się one źródłem kolejnych rozdarć i moralnych niepewności wśród wiernych Kościoła katolickiego”³⁸. Upomnienie uzasadniono naruszeniem punktu 8 i 9 Norm Konferencji Episkopatu Polski regulujących kwestię wystąpień duchownych i osób zakonnych w radiu lub telewizji. W związku z tym jednak, że kwestionowane wypowiedzi opublikowano w prasie, a nie w radiu lub telewizji, należy ocenić je jako nietrafne³⁹.

14 listopada na pogrzebie Piotra Szczęsnego duchowny wygłosił homilię, w której ponownie przyjął perspektywę egzystencjalną i punkt widzenia zmarłego⁴⁰.

Powiedzieli mi: z samobójcy robisz świętego. Nie jestem od ogłaszania świętych. Myślam i stoję – i myślę, że wszyscy stoimy – tam, na placu, pod Pałacem Kultury. I pytam: kim ja jestem, żeby osądzać czyn mego bliźniego, tak dramatyczny czyn? Zdumiewają mnie ci, którzy śp. Piotrowi – który przecież jest, bo życie wiernych zmienia się, ale się nie kończy, który zatem jest – rzucają teraz w twarz:

„Niepotrzebna jest ta twoja męka, twój czyn nieadekwatny do sprawy, twojego krzyku i tak nikt nie słucha”. Tak mówią zadowoleni z siebie, mówią człowiekowi, który swoją egzystencję, swoje „być” zamienił w krzyk, zamienił w ogień, zamienił w ból.

To taka chwila, że chciałoby się powiedzieć: uważajcie sędziowie swoich racji, żebyście kiedyś nie zostali wypluci z ust Boga. Tak, żeby nie usłyszeć krzyku, żeby nie zobaczyć światła w tym blasku, formują obrony, żeby to nie był krzyż, żeby to nie był znak. A to jest krzyż, to jest znak.

Po uroczystości biskup Tadeusz Pieronek powiedział dziennikarzom: „Nie pochwalam samobójstwa, ale ten człowiek upomniał się o sprawy ważne dla nas wszystkich”⁴¹.

³⁸ P. Kieniewicz, *Komunikat Prowincji Polskiej Zgromadzenia Księży Marianów odnośnie do ostatnich wypowiedzi ks. Adama Bonieckiego MIC*, <http://www.marianie.pl/nws/komunikat-prowincji-polskiej-zgromadzenia-ksiezy-marianow-odnosnie-do-ostatnich-wypowiedzi-ks-adama-bonieckiego-mic> [dostęp: 1.10.2018].

³⁹ Konferencja Episkopatu Polski, *Normy dotyczące występowania duchownych i osób zakonnych oraz przekazywania nauki chrześcijańskiej w audycjach radiowych i telewizyjnych*, Akta Konferencji Episkopatu Polski 1 (10) 2005, 74–76. Szerzej na ten temat pisałem tutaj: A. Warzecha, „Nakaz milczenia” dla ks. Adama Bonieckiego. Sytuacje kryzysowe i strategie wyłączenia z dyskursu na styku Kościół – sfera publiczna, Świat i Słowo nr 2 (31), 2018 [w druku].

⁴⁰ A. Boniecki, *Homilia z pogrzebu Piotra Szczęsnego*, <https://www.tygodnikpowszechny.pl/homilia-z-pogrzebu-piotra-szczesnego-150869> [dostęp: 1.10.2018].

⁴¹ B. Kuraś, *Pogrzeb Piotra Szczęsnego w Krakowie*. „Upomniał się o sprawy ważne dla nas wszystkich”, <http://krakow.wyborcza.pl/krakow/7,44425,22643695,pogrzeb-piotra-szczesnego-w-krakowie-upomniał-sie-o-sprawy.html> [dostęp: 1.10.2018].

Kazanie ks. Bonieckiego wywołało nieprzychylną reakcję prawniczych mediów⁴². Redakcja OKO.press jego publikację opatrzyła natomiast następującym zastrzeżeniem⁴³:

Sprawa samospalenia Piotra Szczęsnego podzieliła redakcję OKO.press. Część z nas nie zgadza się z przekazem kazania i decyzją o publikowaniu go w całości, uważając, że samobójstwo nigdy nie powinno być przedstawiane jako adekwatne działanie polityczne, a jego gloryfikacja może przyczynić się do samobójstw naśladowczych, czyli tzw. efektu Wertera.

Rzeczywiście przed pogrzebem odnotowano przynajmniej dwa podobne przypadki: 27 października w Łowiczu i 7 listopada w Rzeszowie⁴⁴. Być może podobna motywacja przyświecała redakcji „Gościa Niedzielnego”, który dzień po pogrzebie opublikował list otwarty ks. Ireneusza Okarmusa. Duchowny stwierdził w nim., że „pogląd, wyrażony w kazaniu wygłoszonym na pogrzebie, budzi we mnie niepokój – podobnie zresztą, jak u wielu kapłanów i świeckich”⁴⁵. Akcentuje związek między świadomością a winą (odpowiedzialnością moralną): „Tylko wtedy – jak naucza Kościół – gdy nie ma pełnej świadomości, wina jest zmniejszona, a niekiedy nawet całkowicie zostaje wyeliminowana moralna odpowiedzialność”. Twierdzenie to pomija wskazane w KKK 2282 ciężkie zaburzenia psychiczne, strach, poważne obawy przed próbą, cierpieniem, które mogą zmniejszyć odpowiedzialność samobójcy, na co w swoich wypowiedziach ks. Boniecki zwracał przecież uwagę⁴⁶. Pominął też zupełnie fakt przyjęcia przez Piotra Szczęsnego sakramentu, którego skutkiem jest przebaczenie grzechów. Autor zarzuca także ks. Bonieckiemu przemilczenie nauczania Kościoła i wykorzystywanie „tej tragedii do innych celów”:

[...] z twojego kazania, księże Adamie, nie wynikało, jakoby ta śmierć była nieświadoma. Wręcz przeciwnie – podkreślałeś, jakoby to był bohaterski wybór, uzasadniony tym, że tragicznie zmarły „widział więcej i rozumiał więcej”, gdyż był wyjątkowego intelektu. [...]

⁴² wPolityce.pl, *Szok! Ks. Boniecki gloryfikuje samopodpalenie Piotra S.: „Był z tych, którzy widzą ostrzej, widzą to, czego większość ludzi nie dostrzega”*, <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/366988-szokks-boniecki-gloryfikuje-samopodpalenie-piotra-s-byl-z-tych-ktorzy-widza-ostrej-widza-to-czego-wiekszosc-ludzi-nie-dostrzega> [dostęp: 1.10.2018];); R. Motoła, *Kolejny „samobój” księdza Bonieckiego. Duchowny pochwała samospalenie*, <https://www.pch24.pl/kolejny-samoboj-ksiedza-bonieckiego--duchowny-pochwala-samospalenie.55879.i.html> [dostęp: 1.10.2018]; A. Dąbrowska, *CO ONI WYPRAWIAJĄ! Pogrzeb śp. Piotra Szczęsnego i straszne słowa ks. Bonieckiego oraz Jana Hartmana!* <https://polskaniepodlegla.pl/kraj-swiat/item/13811-co-oni-wyprawiaja-pogrzeb-sp-piotra-szczesnego-i-straszne-slowa-ks-bonieckiego-oraz-jana-hartmana> [dostęp: 1.10.2018].

⁴³ P. Pacewicz, *Ks. Adam Boniecki: Piotr był jak krzyk, który rozdziera ciszę. Widział ostrzej, wiedział, że musi ostrzec*, <https://oko.press/ks-adam-boniecki-piotr-byl-krzyk-ktory-rozdziera-cisze-widzial-ostrej-wiedzial-ze-musi-ostrec/> [dostęp: 1.10.2018].

⁴⁴ T. Orszulak, *Mężczyzna podpalił się w szpitalu w Łowiczu. Trafił na oddział psychiatryczny*, <https://wiadomosci.wp.pl/mezczyzna-podpalil-sie-w-szpitalu-w-lowiczu-trafil-na-oddzial-psychiatryczny-6181406822934145a> [dostęp: 1.10.2018]; A. Gorczyca, J. Pasterczyk, *Mężczyzna podpalił się przed Sądem Rejonowym w Rzeszowie*, <http://rzeszow.wyborcza.pl/rzeszow/7,34962,22613792,mezczyzna-podpalil-sie-przed-sadem-rejonowym-w-rzeszowie.html> [dostęp: 1.10.2018].

⁴⁵ I. Okarmus, *List otwarty do Księdza Adama Bonieckiego*, <https://krakow.gosc.pl/doc/4317213.List-otwarty-do-Ksiedza-Adama-Bonieckiego> [dostęp: 1.10.2018].

⁴⁶ S. Skarżyński, dz.cyt.

Dlaczego nie powiedziałeś wprost, że świadoma samobójcza śmierć nie może być moralnie usprawiedliwiona? I to nawet wówczas, gdyby miała być protestem przeciwko czemukolwiek lub komukolwiek. Żadne okoliczności polityczne nie usprawiedliwiają takiej formy protestu.

Podobny ton przyjęły wówczas media prawicowe (m.in., wpolityce.pl, „Polska Niepodległa”, „Polonia Christiana”), które zarzuciły ks. Bonieckiemu m.in., że „pochwała samospalenie”, „gloryfikuje”, „uwzniosła i usprawiedliwia samobójstwo”, że dopuszcza się manipulacji i wykorzystuje śmierć do celów politycznych⁴⁷.

18 listopada wycofano ks. Bonieckiemu przywilej „swobodnego wypowiedzania się w mediach”, co umotywowano m.in. wywoływaniem dezorientacji, „co do nauczania Kościoła odnośnie moralnej oceny samobójstwa (KKK 2280–2282) oraz wprowadziły poważne zamieszanie, a nawet zgorszenie”⁴⁸. Wzmianka ta stanowi swoistego rodzaju korespondencję. Wskazane numery pomijają bowiem znajdujący się również w tej części Katechizmu Kościoła Katolickiego nr 2283, który z kolei został 3 listopada przytoczony przez ks. Bonieckiego w „Tygodniku Powszechnym”.

5. WNIOSKI

W analizowanych wydarzeniach zaobserwowano występowanie mechanizmów skandalizacji, wskutek czego w komunikacji medialnej pomijano istotne informacje, co z kolei doprowadziło do przesunięć znaczeniowych (metonimii).

Przedstawione wydarzenia mają strukturę skandalu, co oznacza sposób komunikacji „w sytuacjach dużej niepewności”⁴⁹. Skandalizacja należy do mechanizmów charakterystycznych dla dyskursu faktycznego, który uwzględnia wybrane przejawy dyskursu medialnego, a którego celem jest podtrzymywanie uwagi odbiorcy. Zaciera ona granice między kontrowersyjnymi dla opinii społecznej faktami i ich interpretacjami, w celu wpływania na afekty odbiorcy, sterowania jego emocjami i wywoływania zaniepokojenia, strachu, przerażenia, śmiechu lub złości⁵⁰.

W ramach skandalu osoby o tych samych zapatrywaniach orientują się na siebie i podejmują oceny na podstawie normy zbiorowej (konsensusu). Prze-

⁴⁷ S. Janecki, *Ksiądz Adam Boniecki na łamach gazety Michnika uwzniosła i usprawiedliwia samobójstwo. Gdzie są granice?* <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/365461-ksiazd-adam-boniecki-na-lamach-gazety-michnika-uwzniosla-i-usprawiedliwia-samobojstwo-gdzie-sa-granice> [dostęp: 1.10.2018]; A. Dąbrowska, *Kapelan GW znów nadaje! Ks. Boniecki o cierpieniach pod rządami PiS i niezbyt mądrych Polakach*, <https://polskaniepodlegla.pl/opinie/item/13688-kapelan-gw-znow-nadaje-ks-boniecki-o-cierpieniach-pod-rzadami-pis-i-niezbyt-madrych-polakach> [dostęp: 1.10.2018]; Ł. Karpel, *Duchowny do ks. Bonieckiego: dlaczego nie wezwałeś do modlitwy za tragicznie zmarłego Piotra?*, <http://www.pch24.pl/duchowny-do-ks--bonieckiego--dlaczego-nie-wezwales-do-modlitwy-za-tragicznie-zmarlego-piotra-.56218.i.html> [dostęp: 1.10.2018]; D. Arciszewska-Mielewczyk, *Barwna postać – ksiądz Boniecki*, <http://prawy.pl/61186-barwna-postac-ksiazd-boniecki/> [dostęp: 1.10.2018].

⁴⁸ P. Kieniewicz, *Warszawa: Komunikat o decyzji przelozonego prowincji wobec ks. Adama Bonieckiego MIC*, <http://www.marianie.pl/news/warszawa-komunikat-o-decyzji-przelozonego-prowincji-wobec-ks-adama-bonieckiego-mic> [dostęp: 1.10.2018].

⁴⁹ H.M. Kepplinger, dz.cyt., 16.

⁵⁰ M. Kościńczuk, *Między systemem skandalizacji a mechanizmem skandalu – prowokacji. Wzajemne zależności sztuki i mediów*, *Kultura i Edukacja* 89 (2012), 101; H.M. Kepplinger, dz.cyt., 50.

jawia się to m.in. we wzajemnym cytowaniu się mediów i aktorów społecznych biorących udział w tych wydarzeniach (m.in. dorzeczy.pl, „Polonia Christiana”)⁵¹. Dochodzi do ich konsolidacji i jednocześnie wykluczenia tych, którzy znajdują się poza wspólnotą dyskursu. Sceptycy i osoby, które nie zgadzają się z zaprezentowaną perspektywą, przedstawiane są jako outsiderzy i są wyłączone. Na przykład, Michał Miłoś, wprost zarzuca ks. Kramerowi, ks. Bonieckiemu i bp. Pieronkowi motywację polityczną, a wręcz pracę na rzecz obcego wywiadu⁵²:

Jednak jak widać dla „ojca” Kramera, księdza Bonieckiego, czy biskupa Pieronka nie ma to żadnego znaczenia, jeżeli da się to wykorzystać przeciwko ich przeciwnikom politycznym. A może to nie ma znaczenia dla ich oficerów prowadzących?

Innym przejawem skandalizacji jest przesadne dramatyzowanie i wyolbrzymianie przedstawianych wydarzeń oraz pomijanie elementów, które zaburzają zamierzoną spójność przekazu. Utrzymywano np. że wyrwane z kontekstu wypowiedzi bp. Pieronka i ks. Bonieckiego są sprzeczne z nauczaniem Kościoła, zarzucając im m.in. gloryfikację samobójstwa, motywację polityczną czy szerzenie zamętu. Pomijano natomiast m.in. wcześniejsze wypowiedzi albo szerszy kontekst. Widoczne jest to np. w przytoczonym już wyżej liście ks. Okarmusa, w którym zarzucił ks. Bonieckiemu przemilczenia kościelnego nauczania i duszpasterskie zaniedbanie, podczas gdy ten dwa tygodnie wcześniej mówił: „Targnięcie się na własne życie świadczy o straszliwym załamaniu. [...] nie ma sytuacji, że można powiedzieć: jedyną twoją adekwatną reakcją jest samospalenie”⁵³. Podobnie, kiedy pyta „Dlaczego więc, [...] nie wezwałeś w kazaniu do żarliwej modlitwy za tragicznie zmarłego Piotra?” nie uwzględnia kontekstu sytuacyjnego: w trakcie mszy świętej, kolejną, ostatnią już częścią liturgii słowa, jest modlitwa powszechna (modlitwa wiernych), w trakcie której podczas mszy świętej pogrzebowej wzywa się do modlitwy za zmarłych słowami: „Módlmy się”⁵⁴.

Przekazy skandalizujące zawierają również figury retoryczne, które mają na celu emocjonalizację i przekonanie odbiorców, że przedstawiane zdarzenie jest szczególnie niegodziwe. Do najczęściej stosowanych w skandalizacji figur należą metafory, antonomazje, neologizmy i pytania retoryczne⁵⁵. Na przykład,

⁵¹ Na przykład Ł. Karpień, art.cyt. przytacza I. Okarmus, art.cyt. A. Piotrowska, *Ks. Isakowicz-Zaleski dosadnie odpowiada Wielowieyskiej ws. księdza Bonieckiego*, <https://dorzeczy.pl/kraj/47788/Ks-Isakowicz-Zaleski-dosadnie-odpowiada-Wielowieyskiej-ws-ksiedza-Bonieckiego.html> [dostęp: 1.10.2018] przytacza T. Isakowicz-Zalewski, *Szan. Pani @DWielowieyska...*, <https://twitter.com/IsakowiczZalesk/status/932158474317950976> [dostęp: 1.10.2018].

⁵² M. Miłoś, *Biskup Pieronek pochwała samobójstwo Piotra S. – Jest dla mnie bohaterem. To desperacki, ale bohaterski czyn*, <https://prawy.pl/60629-biskup-pieronek-pochwala-samobojstwo-piotras-jest-dla-mnie-bohaterem-to-desperacki-ale-bohaterski-czyn/> [dostęp: 1.10.2018].

⁵³ I. Okarmus, art.cyt.; S. Skarżyński, art.cyt.

⁵⁴ „Zwykle należy zachować następujące kolejności intencji: a) w potrzebach Kościoła, b) za władzę państwową i o zbawienie całego świata, c) za tych, którzy znajdują się w trudnościach życiowych, d) za wspólnotę miejscową. Jednakże podczas niektórych obchodów o charakterze specjalnym, jak np. z okazji bierzmowania, zawarcia małżeństwa, pogrzebu, porządek intencji może w większym stopniu uwzględniać tę szczególną okazję”: Paweł VI, *Ogólne wprowadzenie do Mszału rzymskiego*, w: tegoż, *Mszał rzymski dla diecezji polskich*, red. K. Dynarski, Poznań 1986: Poznań 1986, [26].

⁵⁵ H.M. Kepplinger, dz.cyt., 61

w toku debaty medialnej towarzyszącej omawianym tu wydarzeniom, ks. Henryk Zieliński stwierdził, że ks. Lemański, ks. Boniecki i bp Pieronek „zostali zaczażeni dziwną ideologią”, Roman Motoła napisał o „samobójcu” ks. Bonieckiego, Anna Dąbrowska nazwała z kolei marianina „kapelanem Gazety Wyborczej”, a Stanisław Janecki stwierdził, że „uwzniośla i usprawiedliwia samobójstwo” i pytał „gdzie są granice?”, na co wPolityce.pl odpowiadało „powinni go pozbawić bycia księdzem za całokształt”⁵⁶.

Skandalizacja i związane z nią szum medialny, towarzyszące jej emocjonalizacja i silna polaryzacja stanowisk utrudniły dotarcie do opinii publicznej wszystkich informacji. Doprowadziło to do zmiany znaczeń, którą, realizując relacje władcze, wykorzystano do uzasadnienia decyzji o wykluczeniu przeciwników w dyskursie. W toku analizowanego zmagania strona dominująca silnie akcentowała aspekt normatywny powinności moralnej, dotyczącej zachowania swojego życia i chroniącego go zakazu, a także zgorzenia, które towarzyszy aktowi samobójczemu popełnionemu z zamiarem dania przykładu⁵⁷. To uproszczone, czy wręcz dydaktyczne podejście wyeliminowało perspektywę personalistyczną i egzystencjalną, w ramach której formalnej treści normy moralnej nie zawiesza się w abstrakcyjnej i sterylnie łatwej prawniczej próżni, ale odnosi się do konkretnej osoby ludzkiej, zanurzonej w jej tylko właściwym strumieniu doświadczenia, w którym momenty heroiczne i życiowe porażki z rzadka jedynie znaczą przewidywalną zazwyczaj i miarową codzienność.

To dążenie do dominacji (jednej grupy nad inną, jednego dyskursu nad drugim) skłania do jeszcze jednego wniosku: trudna publiczna dyskusja (religijna, religijno-społeczna, teologiczna) dotycząca palących i bieżących problemów współczesności dla części polskiego Kościoła (hierarchicznego) wydaje się niestosowna. Jakby rzymski katolicyzm, spójny i jednoznaczny w tym, co nazywamy depozytem wiary, nie był wewnątrznie zróżnicowany. Jakby na tym wspólnym fundamencie nie wytyczono różnych duchowych i myślowych dróg dochodzenia do prawdy. Jakby zamiast gromkiej polifonii dopuszczalne było tylko piskliwe unisono.

BIBLIOGRAFIA

Althusser L., *Ideologie i aparaty ideologiczne państwa*, tłum. z fr. J. Gajda, B. Ponikowski, Warszawa 1983.

Bachtin M., *Problemy literatury i estetyki*, tłum. z ros. W. Grajewski, Warszawa: Czytelnik 1982.

Bachtin M., *Estetyka twórczości słownej*, tłum. z ros. D. Ulicka, Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy 1986.

Bhaskar R., *Scientific Realism and Human Emancipation*, Londyn: Verso 1986.

⁵⁶ T. Wandas, ks. Henryk Zieliński dla Frondy: ks. Lemański, ks. Boniecki i bp. Pieronek ulegli 'zaczażeniu', <http://www.fronda.pl/a/ks-henryk-zielinski-dla-frondy-ks-lemanski-ks-boniecki-i-bp-pieronek-ulegli-zaczazzeniu,102545.html> [dostęp: 1.10.2018]. R. Motoła, art.cyt.; A. Dąbrowska, art.cyt.; S. Janecki, art.cyt.; <https://wpolityce.pl/spoleczenstwo/367517-szok-ks-boniecki-promuje-akcje-lgbt-internauci-powinni-go-pozbawic-bycia-ksiedzem-za-calokszalt> [dostęp: 1.10.2018].

⁵⁷ Por. KKK, nr 2280–2282.

- Blommaert J., Bulcaen C., *Critical Discourse Analysis*, Annual Review of Anthropology 29 (2000), 447–466.
- Botan C.H., Taylor M., *Public Relations: State of the Field*, Journal of Communication 54 (2004), 645–661.
- Bourdieu P., *Language and Symbolic Power*, Cambridge, UK: Polity Press 1991.
- Bourdieu P., Wacquant L., *An Invitation to Reflexive Sociology*, Cambridge: Polity Press 1992.
- Cancel A.E., Cameron G.T., Sallot L.M., Mitrook M.A., *It Depends: A Contingency Theory of Accommodation in Public Relations*, Journal of Public Relations Research, 9 (1997), 31–63.
- Chilton P., *Brakujące ogniwo KAD: moduły, amalgamaty i instynkt krytyczny*, tłum. J. Piotrowski, w: *Krytyczna Analiza Dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, red. A. Duszak, N. Fairclough, Kraków 2008: Universitas, 61–102.
- Dijk T.A. van, *Badania nad dyskursem*, w: *Dyskurs jako struktura i proces*, ed. by T.A. van Dijk, tłum. z hol. G. Grochowski, Warszawa: PWN 2001, 9–44.
- Dijk T.A. van, *Discourse and Power*, Basingstoke–New York: Palgrave–Macmillan 2008.
- Fairclough N., *Analysing Discourse: Textual analysis for social research*, London: Routledge 2003.
- Fairclough N., *Critical discourse analysis*, Marges Linguistiques, 9 (2005), 76–94.
- Fairclough N., *Critical discourse analysis: the critical study of language*, London: Longman 1995.
- Fairclough N., *Critical linguistics/critical discourse analysis*, w: *The Linguistics Encyclopedia. Second Edition*, ed. by K. Malmkjær, London–New York: Routledge 2002, 102–107.
- Fairclough N., *Language and Power*, London: Longman 1989.
- Fairclough N., Duszak A., *Wstęp. Krytyczna analiza dyskursu – nowy obszar badawczy dla lingwistyki i nauk społecznych*, w: *Krytyczna Analiza Dyskursu. Interdyscyplinarne podejście do komunikacji społecznej*, A. Duszak, N. Fairclough (red.), Kraków: Universitas, 2008:7–29.
- Foucault M., *Archeologia wiedzy*, tłum. z fr. A. Siemek, Warszawa: DeAgostini/Altaya 2002.
- Foucault M., *Porządek dyskursu*, tłum. z fr. M. Kozłowski, Gdańsk: Wydawnictwo słowo/obraz terytoria 2002.
- Foucault M., *Nadzorować i karać: narodziny więzienia*, tłum. z fr. T. Komendant, Warszawa: Aletheia–Spacja 1993.
- Gerring J.E., *Case Study Research: Principles and Practices*, Cambridge: Cambridge University Press 2007.
- Giddens A., *The Constitution of Society. Outline of the Theory of Structuration*, Cambridge, UK: Polity Press 1984.
- Gramsci A., *Pisma wybrane*, tłum. wł. B. Sieroszevska, t. 1, Warszawa: Książka i Wiedza 1961.
- Grunig J.E., Hunt T., *Managing Public Relations*, New York: Holt, Rinehart and Winston 1984.
- Grunig J.E., *Situational theory of publics*, w: *Encyclopedia of public relations*, red. R.L. Heath, t. 2, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington DC: Sage 2013, 834–836.
- Grunig L.A., *Activism: How It Limits the Effectiveness of Organizations and How Excellent Public Relations Departments Respond*, w: *Excellence in Public Relations and Communication Management*, ed. by J.E. Grunig Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates Inc. 1992, 503–530.
- Habermas J., *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 1: *Racjonalność działania a racjonalność społeczna*, tłum. z niem. A.M. Kaniowski, przekład przejrzał M. Siemek, Warszawa: PWN 1999.
- Habermas J., *Teoria działania komunikacyjnego*, t. 2: *Przyczynek do krytyki rozumu funkcjonalnego*, tłum. z niem. A.M. Kaniowski, przekład przejrzał M. Siemek, Warszawa: PWN 2002.
- Halliday M., *Language as a social semiotic*, London: Edward Arnold 1978.
- Jørgensen M., Phillips L., *Discourse Analysis as Theory and Method*, London–Thousand Oaks–New Delhi: Sage 2002.
- Kepplinger H. M., *Mechanizmy skandalizacji w mediach*, tłum. A. Kożuch, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2008.
- Kościańczuk M., *Między systemem skandalizacji a mechanizmem skandalu – prowokacji. Wzajemne zależności sztuki i mediów*, Kultura i Edukacja 89 (2012), 100–118.
- Lakoff G., Johnson M., *Metaphors We Live By*, Chicago: University of Chicago Press 1980.

- Ledingham J.A., *Explicating Relationship Management as a General Theory of Public Relations*, Journal of Public Relations Research 15 (2003), 181–198.
- Pêcheux M., *Language, semantics and ideology*, London: Macmillan 1992.
- Stacks D.W., *Case Study*, w: *Encyclopedia of public relations*, red. R.L. Heath, t. 1, Los Angeles–London–New Delhi–Singapore–Washington DC: SAGE Publications 2013, 98–100.
- Stacks D.W., *Primer of public relations research*, New York–London: The Guilford Press 2011.
- Warzecha A., *Krytyczna Analiza Dyskursu (KAD) w ujęciu Normana Fairclougha. Zarys problematyki*, Konteksty Kultury 11 (2014) 2, 164–189.
- Warzecha A., *Krytyczna Analiza Dyskursu w public relations (koncepcja badania)*, Konteksty Kultury 9 (2012), 189–205.
- Warzecha A., „Nakaz milczenia” dla ks. Adama Bonieckiego. Sytuacje kryzysowe i strategie wyłączenia z dyskursu na styku Kościół–sfera publiczna, Świat i Słowo nr 2 (31), 2018 [w druku].
- Wodak R., *Critical linguistics and critical discourse analysis*, w: *Handbook of pragmatics: Manual*, ed. by J. Verschueren, J. Östman, Amsterdam: John Benjamins 2006.

SELF–IMMOLATION OF PIOTR SZCZĘSNY HOW DO THE MEANINGS CHANGE DURING THE SCANDAL?

Summary

On October 19, 2017, Piotr Szczęsny set himself on fire in front of the Palace of Culture and Science in Warsaw. He died ten days later as a result of injuries. In the letters he left behind, he explained that this act was an expression of opposition to the situation in Poland and the policy of the Law and Justice government. This event triggered a hot debate, among others, about the borders of political protests and the moral evaluation of suicide. The text aims at finding answers to the following questions: (1) what communication mechanisms were then launched and (2) what discursive strategies emerged during the public debate triggered by Piotr Szczęsny’s self-immolation. The study used the conceptual apparatus of Critical Discourse Analysis (CDA). The article is an example of applying this analytical approach to the study of complex and opaque social phenomena.

Key words: Piotr Szczęsny, self–immolation, suicide, public relations, crisis, discourse, Critical Discourse Analysis

Nota o Autorze

Adam WARZECHA – doktor nauk humanistycznych w zakresie językoznawstwa, asystent w Zakładzie Socjolingwistyki i Społecznych Praktyk Komunikowania Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach. Absolwent Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Jego zainteresowania naukowe obejmują socjolingwistykę, teorię komunikacji i mediów, public relations, reklamę, teorię dyskursu i Krytyczną Analizę Dyskursu, pogranicze wiedza/władza/język. Prowadzi samodzielną działalność jako doradca w zakresie public relations, mediów i reklamy.
Kontakt: adam@warzecha.katowice.pl